

Självständigt arbete (examensarbete), 15 hp, för Förskollärarytbildning
Utbildningsvetenskap
HT 2019
Fakulteten för lärarutbildning

”Barnen är vana vid att kameran är framme”

- Förskollärares tankar om barns integritet vid
fotodokumentation i förskolan

Julia Adenbrant och Emelie Sjögren

Författare

Julia Adenbrant och Emelie Sjögren

Titel

”Barnen är vana vid att kameran är framme” – Förskollärares tankar om barns integritet vid fotodokumentation i förskolan

Engelsk titel

“The children are used to the camera being there” – Preschool teachers thoughts on children’s integrity in photo documentation in preschool

Handledare

Katarina Johansson

Examinator

Lena Bäckström

Abstrakt

Syftet med studien är att uppmärksamma hur förskollärare tolkar, respekterar och förstår barns integritet vid fotodokumentation. Tidigare forskning visar att det finns begränsade studier om barns integritet i förskolan samt hur förskollärare tänker kring ämnet. Forskning visar även att det kan uppstå etiska dilemman vid dokumentation av barn. I studien har ett relationellt perspektiv använts tillsammans med begrepp som: human being, human becoming samt det kompetenta barnet för att analysera det insamlade materialet. Studien utgår från en kvalitativ ansats där semi-strukturerade intervjuer har genomförts med sju utbildade förskollärare. Resultatet sammanställdes i följande rubriker: Att fråga eller att inte fråga. Relationen avgör. Fotodokumentation är viktigt. Finns det konsekvenser? Behöver barn vara med på foto? Barns rättigheter och förskollärarnas roll. En slutsats dras av att ämnet är komplext.

Ämnesord

Barn, integritet, förskola, fotodokumentation, rättigheter, självbestämmande, dokumentation

Förord

Redan under vår andra vfu, så kallad verksamhetsförlagd utbildning, märkte vi att det är vanligt att personal ute i verksamheten ofta fotograferar barn men att det är mindre vanligt att de frågar om lov först. När utbildningen har krävt att vi ska fotografera eller filma oss själva under vår vfu så har vi alltid varit noga med att först fråga barn om lov eftersom risken finns att även de hamnar på bild. Våra erfarenheter väckte ett intresse hos oss som bidrog till att den här studien genomfördes.

Vi hoppas att förskollärare, vårdnadshavare och alla andra som på något sätt kommer i kontakt med barn tänker en extra gång innan de plockar fram kameran. Vi förstår att vuxna vill fotografera barn, det vill vi också, men allt behöver kanske inte fotograferas?

Det finns ett talesätt som lyder: behandla andra så som du själv vill bli behandlad. Vi ber därför dig som läser det här att fundera över hur och när du själv vill bli fotograferad.

Avslutningsvis vill vi tacka alla de människor som har ställt upp för oss och gjort den här studien möjlig.

November 2019

/ Julia och Emelie

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställning.....	5
1.3 Begreppsbeskrivning	6
2. Forskningsöversikt	6
2.1 Dokumentation	6
2.2 Barns integritet	8
2.2.2 Barns rättigheter och barnkonventionen	9
2.3 Pedagogisk grundsyn.....	10
3. Teoretisk utgångspunkt	11
4. Metod	12
4.1 Insamlingsmetod	12
4.2 Urval.....	13
4.3 Pilotstudie.....	14
4.4 Genomförande	15
4.5 Bearbetning och analys	16
4.6 Etiska överväganden	16
4.7 Metodkritik.....	18
5. Resultat.....	20
5.1 Att fråga eller att inte fråga	21
5.1.1 Vad bör göras?	21
5.1.2 Vad görs?.....	21
5.1.3 Kommunikationsmetoder	21
5.2 Relationen avgör	22
5.2.1 Begreppsbeskrivning	22
5.2.2 Relationens betydelse	22
5.3 Fotodokumentation är viktigt.....	23
5.3.1 Kamerans plats	23
5.3.2 Vad foto används till	23
5.3.3 Vart fokus ligger.....	24
5.4 Finns det konsekvenser?.....	24

5.4.1 Att fotografera barn.....	25
5.4.2 Vems ansvar?	25
5.5 Behöver barn vara med på foto?	25
5.5.1 För vem och hur	26
5.5.2 Förskollärarnas tankar	26
5.6 Barns rättigheter och förskollärarnas roll.....	27
5.6.1 Rättigheter – en självklarhet?	27
5.6.2 Förskollärarnas reflektioner	27
5.7 Sammanfattande analys av resultat	28
6. Diskussion	31
6.1 Slutsats	37
Referenslista	38
Bilagor	41
Bilaga 1. Informationsbrev.....	41
Bilaga 2. Samtyckesblankett	43
Bilaga 3. Samtyckesblankett till pilotstudie.....	44
Bilaga 4. Inför intervjuer	45
Bilaga 5. Intervjufrågor	46
Bilaga 6. Kodade symboler	47

1. Inledning

Förskolan är en stor del av dagens samhälle och behovet av barnomsorg har ökat allt mer. Samtidigt ökar användandet av sociala medier i förskolan vilket gör att allt fler kan ta del av verksamheten. Det etiska dilemma som kan uppstå vid dokumentation av andra människor, speciellt barn, blir ett aktuellt och viktigt samhällsämne. Eftersom barn i förskolan är under 18 år krävs vårdnadshavares samtycke och underskrift inför fotografering av barn. Frågan är om även barn får dela med sig av sitt samtycke? Är det etiskt korrekt att dokumentera individer med hjälp av fotografering, barn som vuxna, om de inte själva kan uttrycka vad de vill eller ens förstår vad det faktiskt innebär? I förskolans läroplan går det att läsa att alla som arbetar i förskolan ska se till så att individers okränkbarhet och integritet tas hänsyn till. Förskollärare ska även ansvara för att varje barns utveckling och lärande kontinuerligt och systematiskt följs upp, bland annat genom dokumentation. Vidare går det även att läsa att förskollärare ska ansvara för att kritiskt granska att de utvärderingsmetoder som används utgår ifrån de grundläggande värden och intentioner som uttrycks i läroplanen (Skolverket 2018 Lpfö 18, ss. 5, 18).

I artikel 12 i barnkonventionen går det att läsa att barn har rätt till att uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, vuxna ska lyssna och ta hänsyn till barns åsikter (Förenta Nationerna 2016). I förskolans läroplan såväl som i barnkonventionen poängteras vikten av barns integritet och självbestämmande, samtidigt utgör dokumentation en central del av förskolans verksamhet. Genomförs fotodokumentation på förskolor utifrån barns självbestämmande och integritet? Svenning (2011) ställer sig kritisk till hur dokumentation sker i förskolor och hur barns integritet tas tillvara på samt diskuterar huruvida det innebär omsorg att låta barn slippa ta ställning till om de ska delta i dokumentationsprocessen. Författaren diskuterar även om barn kan kräva dokumentation samt om barn kan kräva eller ha önskemål om att inte bli dokumenterade.

1.1 Bakgrund

I en studie genomförd av Johansson (2005) konstateras det att det finns ytterst få studier kring små barns integritet och att ämnet så gott som har ignorerats, även inom pedagogisk forskning där barns integritet borde ha en självklar plats. Studien är förvisso 14 år gammal men uttalandet verkar fortfarande stämma då det är svårt att hitta tidigare forskning om små barns integritet.

Däremot finns det tidigare forskning kring barns rättigheter i förskola såväl som i allmänhet vilket ställs i relation till barnkonventionens artiklar (Johansson, Emilson, Röthle, Puroila, Broström & Einarsdóttir 2016; Quennerstedt 2015; Sheridan & Pramling Samuelsson 2001). I Förenta Nationernas (2016) barnkonvention finns det ett flertal artiklar som berör olika områden gällande barns rättigheter men sammanfattningsvis innebär konventionen att barn är individer som bör bli respekterade. Det går dock att läsa att barns ålder, mognad och kompetens bör tas hänsyn till i beslut som berör dem. Barns rättigheter och barnkonventionen i synnerhet är idag en aktuell samhällsdebatt, konventionen blir svensk lag år 2020. Förskolor i Sverige förväntas redan följa barnkonventionen i verksamheten, en lagstiftning innebär dock ytterligare press på institutioner såväl som samhället i övrigt att ta barn och deras rättigheter på allvar.

Det finns en hel del forskning kring dokumentation i förskolan och hur begreppet kan förstås, vidare synliggör flera forskare även etiska dilemman som kan uppstå vid dokumentation av barn i förskolan (Emilson & Pramling Samuelsson 2012; Lindgren & Sparrman 2003; Lindgren 2012). Lindgren och Sparrman (2003) poängterar exempelvis i sin studie att barn i förskolan borde ges samma rättigheter när dokumentation genomförs i verksamheten som de vanligtvis ges när forskning bedrivs gällande bland annat samtycke till att delta. Mereweather (2018) benämner betydelsen av barns delaktighet vid dokumentation i förskolan och hur viktigt det är att barn blir lyssnade till och tagna på allvar, även de som inte har den verbala kommunikationsförmågan. Den forskning som finns tillgänglig kring ämnet dokumentation i förskolan berör flera olika områden och ämnet är relativt undersökt men det framgår tydligt att det fortfarande finns områden som behöver utforskas mer.

1.2 Syfte och frågeställning

Med utgångspunkt från tidigare forskning avser den här studien att komplettera och bidra till ytterligare synvinklar inom integritet och dokumentation då tidigare forskning till viss del har saknat pedagogers syn och tankar kring ämnet. Syftet med studien är att uppmärksamma hur barns integritet tolkas och respekteras av förskollärare vid fotografering av barn, i studien avgränsas därför ämnesområdet till att enbart fokusera på fotodokumentation. Undersökningen syftar inte till hur förskollärare använder fotodokumentationen i verksamheten, i stället riktas fokus mot hur förskollärare förstår och upplever barns rätt till självbestämmande vid fotodokumentation. Utifrån syftet har följande frågeställning formulerats:

- Hur tänker förskollärare kring hur hänsyn kan tas till barns integritet vid situationer där fotodokumentation görs?

1.3 Begreppsbeskrivning

Den här studien genomfördes av två förskollärostudenterna som fortsättningsvis benämns som studenterna. De deltagare som medverkade i studien benämns som förskollärare eller respondenter. Begreppet pedagog syftar i studiens sammanhang till pedagoger i förskolans verksamhet sett ur ett generellt perspektiv, alltså inte till de deltagare som medverkade i studien.

Nationalencyklopedin (2019) beskriver integritet som rätten till att ens individuella jag och personliga område blir respekterat samt att inte bli ofredad eller utsatt för intrång. I den här studien syftar begreppet integritet till individens okränkbarhet och rätten till att inte bli kränkt. Även i de fall där en individ inte har möjlighet att själv uttrycka och hävda sin rätt till integritet utgör det ändå en viktig faktor eftersom alla individer har rätt till integritet. Begreppet självbestämmande definieras i Svensk ordbok (2009) som rätten att bestämma över sig själv. Självbestämmande används i studien som en del av integritet och avser i det här fallet rätten till att ta del av och bestämma kring beslut som rör en själv, det vill säga om en individ exempelvis vill vara med på ett fotografi eller inte. Begreppet samtycke utgör en viktig aspekt gällande barns integritet och självbestämmande vid fotodokumentation. I Svenska Akademiens ordlista (2015) beskrivs ordet samtycke som medgivande och att tillåtelse ges till något.

2. Forskningsöversikt

2.1 Dokumentation

Mereweather (2018) lyfter fram pedagogisk dokumentation som en metod för att lyssna på de yngsta barnen i förskolan såväl som ett arbetssätt för att bidra till lärande om pedagogik. I sin diskussion ställer hon sig positiv till användandet av pedagogisk dokumentation men poängterar vikten av barns deltagande och pedagogisk lyhördhet. Även Lindgren (2012) argumenterar för de positiva delarna av pedagogisk dokumentation som hon bland annat menar kan bidra till utveckling av verksamheten såväl som pedagogers yrkesroll. De båda ovanstående studierna belyser och närmar sig ämnet pedagogisk dokumentation, en avgörande skillnad mellan studierna är dock att Lindgren (2012) poängterar vikten av att diskutera etiska aspekter som kan uppstå vid dokumentation. Författaren menar att det idag finns ett allt för litet intresse för ämnet

samt problematiserar hur ständig dokumentation och observerande av barn kan komma att påverka dem. På liknande sätt diskuterar även Lindgren och Sparrman (2003) etiska aspekter som kan uppstå vid dokumentation av barn samt hur det kan påverka barn. Författarna ventilerar en oro kring vad som händer med barn om dokumentation upplevs som ett krav och om det används på ett sådant sätt att barn i princip måste utvärdera sig själva inför andra. Både Lindgren och Sparrman (2003) samt Elfström Pettersson (2015) framhäver att dokumentation utgör ett stort krav i förskolans läroplan och att det i sin tur medverkar till att kraven höjs på pedagoger i verksamheten. De ifrågasätter brister inom läroplanen från olika perspektiv. Elfström Pettersson (2015) menar att läroplanen saknar direktiv för hur pedagoger ska arbeta med dokumentation i förskolan, något som hon menar kan göra att pedagoger upplever en oro kring uppdraget. Enligt Lindgren och Sparrman (2003) saknas det etiska diskussioner i läroplanen kring hur dokumentation används.

I sin studie ställer sig Alnervik, Öhman, Lidén och Nilsson (2018) frågan om barn får synas och vara delaktiga i dokumentation. Elfström Pettersson (2015) menar att delaktighet är ett komplext begrepp och att det därmed är svårt att ge en klar definition kring ordets innebörd men konstaterar att barns delaktighet vid dokumentationsprocessen kan se olika ut. Även Lindgren (2012) menar att ordet delaktighet många gånger kan vara oklart men att det samtidigt är ett begrepp som är vanligt förekommande i förskolans verksamhet och som blir taget för givet av de flesta. Mereweather (2018) konstaterar vikten av barns delaktighet vid dokumentation men ställer sig frågan hur vuxna ska kunna lyssna på och möta de barn som inte kan kommunicera verbalt. Vidare poängterar författaren att vuxna måste hitta fungerande metoder för att verkligen lyssna på barn, på så sätt kan barn bli hörda och vara delaktiga i dokumentationsprocessen. Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) skriver att det kan vara svårt för pedagoger att bedöma i vilken utsträckning barn ska ges möjlighet till beslutsfattande i verksamheten samt att det då kan vara svårt att stärka barns delaktighet. Författarna menar att barn måste tillåtas att uttrycka sina åsikter och rättigheter samt ges genuint inflytande i verksamheten. Det är först när barns känslor och åsikter blir tagna på allvar som de kan utveckla en förståelse för att de är respekterade och uppskattade.

2.2 Barns integritet

Johansson (2005) studerar barns rätt till integritet i förskolan och närmar sig ämnet från olika perspektiv. Hon utgår bland annat från barnkonventionen och förskolans läroplan i sin diskussion gällande barns rättigheter och rätten till integritet. Johansson et al. (2016) har genomfört en studie som har granskat barns rättigheter vid interaktion mellan pedagog och barn där resultatet visade kollektiva och individuella rättigheter för barn. De individuella rättigheterna kopplades i studien till barns integritet och syftade till barns rätt till en egen åsikt, rätt att bli respekterade samt rätt till att göra val som berör dem själva. I de båda studierna lyfts barns rättigheter fram och personlig integritet utgör en central aspekt i de diskussioner som förs i respektive studie. Med utgångspunkt från ovanstående författare kan det konstateras att barns integritet bör tas på största allvar och att en öppen dialog kring ämnet är en förutsättning för fortsatt kunskapsutveckling. Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) uppmärksammar barns självbestämmande i relation till deras rättigheter. I studien kom de fram till att barns självbestämmande vanligtvis innefattar beslut om barns lek, personliga ägodelar och till viss del beslut som berör dem själva. Johansson (2005) skriver att det är pedagogers ansvar och skyldighet att skydda såväl som respektera barns integritet, speciellt i de fall där små barn är involverade. Hon konstaterar att det kan vara svårt för barn att sätta gränser för deras personliga integritet samt att vuxna ibland saknar lyhördhet för när de kränker barn och går över gränsen.

Lindgren och Sparrman (2003) diskuterar etiska aspekter vid dokumentation och belyser bland annat i vilken utsträckning barn får lov att uttrycka sitt samtycke samt hur länge det samtycket gäller. Enligt Johansson (2005) förändras dock gränsen för integritet ständigt. Vad en individ upplever som acceptabelt ena dagen kan kännas kränkande dagen efter, vilket kan leda till att det blir svårare att upptäcka såväl som uttrycka vart gränsen för integritet går. Utifrån Johanssons (2005) konstaterande gällande en rörlig integritetsgräns blir Lindgren och Sparrmans (2003) fråga om samtycke vid dokumentation och dess varaktighet högst aktuellt. Här kan det kanske vara rimligt att fråga sig huruvida ett samtycke som har getts för till exempel fotografering vid ett tillfälle även gäller för framtida gånger.

Integritet är ett mångsidigt ämnesområde som tillskrivs olika definitioner beroende på vem som tillfrågas. Johansson (2005) menar att integritet kan ses ur ett maktperspektiv där en individ kan inneha såväl som avstå makt. Barns integritet och rätt till respekt inte är något som vuxna har

rätt att ge enbart när det passar dem, vuxna är ansvariga för att skydda såväl som försvara barns integritet och rättigheter. Vidare skriver hon att det finns en risk att den skyldighet som vuxna har kring att skydda barns integritet kan bli kontrollerande och att maktutövandet tar över. Även Johansson et al. (2016) diskuterar att barns rätt till integritet kan kopplas till makthavande. Författarnas studie visar att de deltagande barnen utövade sin rättighet att uttrycka sig själva både kroppsligt och verbalt. Resultatet visade dock att pedagogerna även begränsade barnens rättigheter genom att enbart bevilja barnen rätten till personliga val i ett fåtal situationer.

Emilson och Pramling Samuelsson (2012) närmar sig maktfrågan från ett annat perspektiv. De har genomfört en studie där de bland annat har observerat vad som utgör fokus vid dokumentation i förskolan. Resultatet visade att förskollärarna riktade barnens fokus mot det som de tyckte var viktigt, när barnen riktade sin uppmärksamhet mot något annat så ignorerade förskollärarna oftast barnens nyfunna perspektiv och upptäckt. Med utgångspunkt från ovanstående författare går det att konstatera att makt inte endast är en fråga vid integritet utan även en viktig aspekt att ta hänsyn till gällande hur pedagoger och barn interagerar med varandra vid dokumentation. Även Elfström Pettersson (2015) diskuterar i sin studie att barnens inflytande vid dokumentation påverkades av vad pedagogerna ansåg att dokumentationen skulle innebära. Barnens delaktighet var begränsad och liknades mer som ett involverande än ett inflytande. Lindgren (2012) konstaterar i sin analys att ordet delaktighet kan kopplas ihop med makt och att vuxnas starka maktposition över barn sällan ifrågasätts. Vidare skriver hon att vuxna måste släppa på sitt övertag och därmed avstå från makt, på så sätt kan interaktion mellan vuxna och barn ske på ett likvärdigt sätt där barns delaktighet utgör en naturlig del av mötet.

2.2.2 Barns rättigheter och barnkonventionen

Barnkonventionen utgör ett viktigt inslag i debatten kring barns rättigheter men likt de svårigheter som finns med att tyda förskolans läroplan så är även barnkonventionen öppen för tolkning. Johansson (2005) skriver att det inte uttryckligen går att läsa om barns integritet i barnkonventionen men att flera av artiklarna kan relateras till ämnet. Hon ifrågasätter den delen av barnkonventionen som berör de aspekter som begränsar barns rättigheter och konstaterar att varje individ har lika stor rätt till integritet oavsett ålder, mognad eller kompetens. Även Quennerstedt (2015) diskuterar barns rättigheter och menar att små barn sällan känner till vilka

rättigheter de har. Johansson (2005) menar att vuxnas ansvar att vägleda barn genom deras rättigheter inte alltid är ett lätt uppdrag men att det i slutändan handlar om att stärka barn och se dem som lika värdefulla som vuxna.

2.3 Pedagogisk grundsyn

Enligt Johansson (2005) påverkar pedagogers syn på barn hur de agerar och bemöter barn i verksamheten samt i vilken utsträckning de tar hänsyn till barns integritet. Hon uppmärksammar att en pedagogisk grundsyn utgörs av en kombination av flera olika perspektiv däribland hur pedagoger ser på barn, barndomar och kulturella aspekter.

Tidigare har barns rätt till delaktighet lyfts som en viktig rättighet i förskolans verksamhet. Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) betonar vikten av att barn ges utrymme för att tala och att göra sin röst hörd, något som kräver att det finns vuxna som lyssnar. Mereweather (2018) menar att vuxna måste lyssna till barns röster och vara öppna för nya perspektiv, att lyssna innebär att välkomna ny kunskap och andras åsikter. Även Emilson och Pramling Samuelsson (2012) framhäver betydelsen av lyhörda pedagoger vid dokumentation i förskolan. I författarnas studie visade dock resultatet att det fanns svårigheter för barnens röster att bli hörda. Resultatet visade även att de deltagande pedagogerna ställde slutna frågor till barnen där det tydligt framgick vad de ville att barnen skulle uppmärksamma och där barnens egen röst blandades med pedagogernas viljor.

Att rikta barns fokus mot lärande är en vanlig strategi i förskolan, problematik kan dock uppstå i frågan kring vart barns egen röst tar vägen. Alnervik et al. (2018) såväl som Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) benämner demokratiperspektivet i förskolan, ur ett sådant perspektiv utgör lyssnade och rätt till att uttrycka sin egen åsikt en viktig infallsvinkel. Allas röster bör bli hörda och respekterade. Med utgångspunkt från ovanstående författares uttalande kan begrepp som demokrati, lyhördhet och barns integritet kopplas samman med den pedagogiska grundsyn som är aktuell i verksamheten. Lindgren (2012) såväl som Emilson och Pramling Samuelsson (2012) problematiserar i sina respektive studier vad en pedagogisk grundsyn kan leda till i relation till dokumentation av barn i verksamheten. Lindgren (2012) menar att barn riskerar att bli subjekt som enbart tittas på och blir kommenterade genom en skärm vilket i sin tur kan leda till att barns röst försvinner. Emilson och Pramling Samuelsson

(2012) skriver att barn som dokumenteras riskerar att bli studieobjekt i de fall där pedagoger inte är fullt medvetna om hur deras egen barnsyn kan komma att påverka deras handlande.

3. Teoretisk utgångspunkt

De teoretiska begreppen *det kompetenta barnet*, barn som *human being* och barn som *human becoming* utgör centrala begrepp i den här studien. Tillsammans med ett relationellt perspektiv fungerade begreppen som utgångspunkt vid analys och diskussion av insamlat datamaterial.

Enligt Aspelin (2013) kan relationell pedagogik beskrivas som ett teoretiskt synsätt på utbildning där relationer står i centrum och där bland annat lärande och undervisning beskrivs och tolkas utifrån relationer. Biesta (2004) skriver att det finns ett så kallat gap, ett mellanrum, mellan de som utbildar och de som blir utbildade. Utbildning går inte att finna i de aktiviteter som görs av pedagogen eller den person som utbildas, till exempel ett barn. I stället äger utbildning rum i samspelet mellan de två, utbildning sker i gapet mellan pedagogen och barnet. Gapet är avgörande för utbildning och gör det möjligt, att försöka stänga eller undanröja gapet är därför ett misstag.

Buber (1990a/1923 se Aspelin 2018, s. 27) beskriver den världssyn som ett relationellt perspektiv utgår ifrån där människan tillskrivs två slags *jag* beroende på hur sambandet mellan jaget och världen görs. I det ena fallet träder människan fram som en enskild individ, separerad från andra individer. I det andra fallet träder människan fram som en person som står i relation till andra personer. Vidare skriver Aspelin (2018) att ett relationellt perspektiv innebär att se världen och människan som sammankopplade, att de båda delarna står i ett ömsesidigt förhållande till varandra och att det ständigt sker en skiftning mellan den ena och den andra.

Relationskompetens innebär enligt Aspelin (2018) att en människa agerar på ett sätt som har potential att ge positiva konsekvenser. Relationskompetens avser främst förbindelser mellan människor där den ena får den andra att stärkas. Vidare skriver Aspelin (2013) att mellanmännsliga relationer innebär att det finns en sfär, ett slags område, mellan de personer som möts. Enligt Aspelin (2018) inkluderar mellanmännsliga förbindelser minst två parter som påverkar varandra. När människor träffas påverkas de av varandra, oavsett om de vill det eller inte. Om förbindelserna är positiva eller negativa spelar mindre roll, det finns ändå alltid en viss spänning i relationer.

Det finns två synsätt att se på barn, antingen som human becoming eller human being. Human becoming innebär att barn ses som ofullständiga vuxna som är på väg att bli något medan human being innebär att barn ses som medmänniskor med samma värde som vuxna och att barn är kompetenta oavsett verbal eller kroppslig förmåga (James & Prout 1990 se Johansson 2016, s. 79). Bae (2009) betonar att barn, men även vuxna, är både human being och human becoming samt att alla människor lever här och nu men samtidigt planerar och utvecklas inför en kommande framtid. Vidare beskriver författaren ett synsätt på barn som innebär att barn är autonoma, alltså kompetenta och självständiga men samtidigt underskattade och sårbara. Även Johansson (2016) menar att barn varken är human being eller human becoming eftersom barn har förmågor och talanger men samtidigt får nya erfarenheter och lärdomar hela tiden. Barn är både aktiva och kompetenta samtidigt som de är sköra och beroende av vuxna, dubbelheten innebär att barn blir beskyddade av vuxna samtidigt som de har rätt att bli lyssnade på.

4. Metod

4.1 Insamlingsmetod

Den här studien utgår från en kvalitativ forskningsansats som belyser förskollärares upplevelser och tolkningar vilket kräver att deras egna röster blir hörda. Denscombe (2016) skriver att en kvalitativ ansats berör frågor som inte är mätbara, i stället står frågornas kvalitet i fokus och kräver tolkning av forskare. Den frågeställning och det syfte som den här studien utgår ifrån förutsätter att respondenterna öppet får dela med sig av sina perspektiv gällande ämnesområdet. En av fördelarna med en kvalitativ ansats är att ämnesområdet kan fördjupas samtidigt som en avgränsning av forskningsområdet är av betydelse för att respondenternas svar ska kunna tolkas och analyseras utifrån forskningsfrågan. Eliasson (2013) menar att kvalitativa metoder passar bra när målet är att tränga in på djupet och skriver även att en av de vanligaste kvalitativa metoderna är intervjuer. Denscombe (2016) skriver att forskningsintervjuer fokuserar på självrapportering, det vill säga, respondenter berättar med egna ord vad de gör, säger eller upplever. I studien genomfördes intervjuer som den kvalitativa forskningsmetoden. I Denscombe (2016) går det att läsa att den vanligaste formen av intervju är den personliga intervjun där ett möte äger rum mellan forskare och en respondent. En av de fördelar som finns med personliga intervjuer är att data som samlas in kommer ifrån endast en källa, det vill säga den individ som intervjuas. I studien genomfördes personliga, semi-strukturerade, intervjuer.

Enligt Denscombe (2016) innebär semi-strukturerade intervjuer att forskare har ämnen och frågor som ska behandlas och besvaras av respondenten samt att personen som intervjuar har utrymme för att vara flexibel. Eliasson (2013) menar att den som genomför intervjun kan gå in på djupet genom att ställa följdfrågor och fråga ut respondenten så långt som möjligt. Enligt Löfdahl, Hjalmarsson och Franzén (2014) bör intervjufrågorna i en kvalitativ metod vara både öppna och specificerade för att få innehållsrika såväl som begränsade svar. Genom öppna frågor kan rika berättelser synliggöras om det som ska undersökas samtidigt som specificerade frågor minskar risken för allmänna utlåtanden om hur något är eller borde vara.

Enligt Denscombe (2016) erbjuder ljudinspelning närmast fullständig dokumentation av det som sägs under intervjun. Eliasson (2013) skriver att en av de fördelar som finns med ljudinspelning är att det blir möjligt att gå tillbaka till inspelningen om något skulle vara oklart i vad som sagts. Den här studiens data samlades in genom intervjuer som dokumenterades i form av ljudinspelning.

4.2 Urval

Denscombe (2016) beskriver att explorativa urval brukar förknippas med kvalitativ data där forskare kan ta del av och utveckla fler insikter och mer information kring ämnet som ska studeras. Han skriver även att explorativa urval innebär att forskare vill ta del av intressanta eller unika svar hellre än att få en översikt av urvalspopulationens generella åsikter. I studien genomfördes ett explorativt urval där respondenternas personliga tankar och åsikter lyftes fram. Studenterna använde begrepp som självbestämmande, rättigheter och samtycke för att närma sig frågan om barns integritet vid fotodokumentation från flera perspektiv och på så sätt studerades ämnet mer ingående.

Eliasson (2013) beskriver begreppet population i relation till urval och menar att urvalspopulation avser den grupp individer som forskare vill uttala sig om. I studiens fall utgjordes urvalspopulationen av utbildade förskollärare då det ställs krav på dem att de arbetar efter de riktlinjer som finns i läroplanen vilka bland annat inkluderar integritet och dokumentation. Denscombe (2016) skiljer mellan sannolikhets- och icke-sannolikhetsurval där det senare bland annat kan göras om det kan vara svårt att komma i kontakt med det tänkta urvalet eller när forskare inte har tillräckligt med information om urvalspopulationen. I studien genomfördes ett icke-sannolikhetsurval tillsammans med ett bekvämlighetsurval som teknik.

Denscombe (2016) skriver att ett bekvämlighetsurval bygger på forskarens bekvämlighet och att ett urval görs utifrån det som enkelt finns tillgängligt.

Två förskolor i Blekinge län fungerade som utgångspunkt för bekvämlighetsurvalet eftersom de låg nära till hands för studenterna. Den ursprungliga planen var att välja ut sex förskollärare att delta, tre från respektive förskola. Valet att utgå från två förskolor gjordes för att öka möjligheterna till att få rätt antal deltagare. Antalet förskollärare grundade sig i studiens storlek och den tidsram som fanns att ta hänsyn till. Urvalet var tänkt att göras genom lottnings.

Förskolornas rektorer kontaktades och informerades muntligt om studiens syfte, de tog därefter skriftligt del av ett informationsbrev (se Bilaga 1.) som de i sin tur förde vidare till sina anställda. I informationsbrevet så fanns en samtyckesblankett bifogad (se Bilaga 2.) som studenterna personligen samlade in genom att besöka de aktuella förskolorna. Insamlingen av samtyckesblanketterna gjordes på tre olika sätt. På den ena förskolan hämtades blanketterna på rektorns kontor då rektorn inte var på plats. På den andra förskolan hämtades en blankett direkt från förskolläraren medan de övriga hämtades hos rektorn som personligen överlämnade dem. Genom samtyckesblanketten meddelade förskollärarna om de ville delta i studien samt om de godkände ljudinspelning av intervjun. På den ena förskolan fanns tio utbildade förskollärare och därför lämnades tio blanketter ut. Totalt lämnades sju blanketter in av förskollärarna, av de sju var det fyra som samtyckte till att delta. På den andra förskolan fanns 12 utbildade förskollärare och därför lämnades 12 blanketter ut. Totalt lämnades tre blanketter in av förskollärarna, av de tre samtyckte samtliga till att delta. Eftersom endast sju förskollärare samtyckte gjordes ingen lottnings, i stället valdes samtliga sju ut till att delta i studien. Från den ena förskolan var det fyra som samtyckte, där kunde studenterna följt planen och genom lottnings valt ut tre av dem. Studenterna räknade dock med eventuella bortfall och därför gjordes valet att samtliga fyra deltog.

4.3 Pilotstudie

En insamlingsmetod bör testas i förväg för att kontrollera hur bra den fungerar, något som görs i en så kallad pilotstudie. En pilotstudie kan även upplysa om det finns något i insamlingsmetoden som går att utveckla och förbättra (Denscombe 2016). En pilotstudie genomfördes med två utbildade förskollärare från en annan förskola än de som senare deltog i studien. Målet med pilotstudien var att studera om studiens frågeställning kunde besvaras med

hjälp av de svar som förskollärarna gav på intervjufrågorna. Vidare genomfördes pilotstudien även för att kontrollera om intervjufrågorna var tydliga för förskollärarna eller om de behövde ändras.

Förskollärarna kontaktades via telefon där de muntligt fick ta del av studiens syfte samt information kring varför pilotstudien gjordes. De lämnade ett muntligt samtycke till deltagande och därefter bokades tid in för genomförandet av pilotstudien. Intervjuerna ägde rum på den förskola där deltagarna arbetade. Innan pilotstudien genomfördes skrev förskollärarna under en samtyckesblankett för pilotstudien (se Bilaga 3.). Studenterna satt i två olika rum och intervjuade en förskollärare var. Ljudinspelning gjordes med hjälp av mobiltelefoner så att studenterna kunde ta del av båda intervjuerna. När studenterna lyssnade på inspelningarna så konstaterades det att några ändringar behövde göras. Pilotstudien visade att frågorna var tydliga och att de svar som deltagarna gav på frågorna kunde användas för att besvara studiens frågeställning. Under den ena intervjun pratade en av deltagarna om ett ämne som studenterna inte hade någon fråga kring men efteråt kände att de ville få svar på. Studenterna valde då att komplettera intervjufrågorna med en extra följdfråga kring ämnet ifråga. Vidare märkte studenterna hur avgörande rätt följdfrågor var för att få uttömmande svar från deltagarna, något som togs med till resterande intervjuer.

4.4 Genomförande

Efter att urvalet gjordes kontaktades de sju respondenterna via telefon. Tid för intervju bokades in med respektive respondent och samtliga intervjuer genomfördes under en och samma vecka. Respondenterna tillfrågades att boka ett lämpligt rum på förskolan för genomförandet av intervjun. De dagar som intervjuerna genomfördes på anlände studenterna till de berörda förskolorna cirka 15 minuter innan utsatt intervjutid. Rummets utformning kontrollerades och en bedömning gjordes av vart respondenten och studenterna skulle placeras. Vatten och glas hämtades in till rummet av studenterna. Innan intervjun påbörjades hälsade studenterna på respondenten och läste därefter upp ett antal punkter (se Bilaga 4.). Under samtliga intervjuer deltog båda studenterna tillsammans med en respondent. Den ena studenten ansvarade för att leda intervjun och var den som främst interagerade med respondenten. Den andra studenten ansvarade för ljudinspelningen men ställde även följdfrågor till de frågor som behövde förtydligas ytterligare. Studenterna bytte ansvarsområde varannan intervju. Ljudinspelning av

intervjuerna gjordes med hjälp av en mobiltelefon. Intervjun bestod av sju huvudfrågor följt av ett antal planerade följdfrågor (se Bilaga 5.). Frågorna följde en viss ordningsföljd där den första frågan var mer övergripande. Därefter blev frågorna gradvis mer personliga där respondenterna fick dela med sig av sina egna tankar.

4.5 Bearbetning och analys

Eliasson (2013) skriver att det kan ta lång tid att skriva ut ett inspelat ljudmaterial, så kallad transkribering av data. Trots tidsåtgången transkriberades studiens ljudinspelade material för att underlätta studenternas sammanställning av allt insamlat datamaterial. Som ett första steg av transkriberingen skapade studenterna kodade symboler för ljud och ord som ofta förekom under intervjuerna (se Bilaga 6.). Ljudmaterialet delades lika mellan studenterna som lyssnade och transkriberade var för sig. Det transkriberade datamaterialet bestod av 66 dataskrivna sidor i teckensnitt Times New Roman, teckenstorlek 12 pkt med 1,5 radavstånd.

Allt transkriberat material skrevs ut, klipptes och delades därefter in i olika högar efter intervjufrågorna. Totalt skapades nio högar, de sju första utifrån frågorna, de andra två bestod av blandade följdfrågor. Inom varje frågehög gjordes även en indelning av de följdfrågor som ställdes till respondenterna. Analysarbetet fortsatte genom att högarna bearbetades en åt gången med start från den första frågan. Respondenternas svar på frågorna bearbetades metodiskt genom att studenterna skapade kategorier kring det som berättades. I de fall där flera respondenter gav liknande svar så markerades deras svar inom samma kategori. Respondenterna skiljdes åt genom kodord som användes vid transkribering (se Bilaga 6.) där F stod för förskollärare följt av en individuell siffra.

Efter att respondenternas svar delades in i kategorier så skrevs en tankekarta med utgångspunkt från dem. Utifrån tankekartans olika delar letade studenterna efter återkommande mönster i respondenternas svar. Utifrån de mönster som hittades skrevs en ny tankekarta i spaltform där huvudrubriker skrevs ut följt av de delar som ingick i samma område. Spaltindelningen skrevs därefter in på datorn. Delarna som stod under varje huvudrubrik delades då in i underrubriker.

4.6 Etiska överväganden

Ur ett etiskt perspektiv så finns det en risk att genomföra intervjuer med två studenter och en respondent då det kan resultera i en skev maktfördelning där respondenten känner sig i

underläge. Till skillnad från respondenten så visste studenterna hur intervjuerna var utformade, utmaningen blev att skapa ett tillförlitligt klimat där respondenten kände sig säker och inte dömd. Trots den eventuella risken för en skev maktfördelning genomfördes studien ändå enligt den valda metoden. Fördelen med att båda studenterna tog del av respondentens svar och kunde ställa följdfrågor vägde i det här fallet upp den eventuella nackdelen. För att jämna ut maktförhållandet skulle respondenterna kunna intervjuas tillsammans, en problematik som då kan uppstå är att respondenterna kan påverka varandra och de svar de ger, därför genomfördes intervjuerna individuellt.

Ytterligare en etisk aspekt som togs hänsyn till i studien var att studenterna var medvetna om hur de kunde påverka respondenterna. Det är viktigt att inte ställa ledande frågor som ger de svar som studenterna vill ha och där respondenternas egna svar faller bort. Studenterna strävade efter att ha ett så objektivt förhållningssätt som möjligt. Respondenterna tog inte del av studiens frågeställning innan intervjun genomfördes då studenterna ansåg att det fanns en risk att de formade sina svar utifrån den. Studiens ämnesområde medför ingen direkt fysisk eller psykisk risk för att respondenterna ska komma till skada och därför hölls frågeställningen hemlig.

De fyra etiska forskningsprinciperna: samtyckeskravet, informationskravet, nyttjandekravet samt konfidentialitetskravet är viktiga krav att ta hänsyn till vid forskning som berör människor. Samtyckeskravet innebär att deltagare frivilligt ska få bestämma om de vill delta eller inte. Informationskravet innebär att forskare måste informera studiens deltagare om syftet. Nyttjandekravet innebär att det material som forskare samlar in från deltagare endast ska användas till studiens syfte. Konfidentialitetskravet innebär att de uppgifter som forskare samlar in ska bevaras på ett säkert sätt så att ingen utomstående ska kunna ta del av informationen (Vetenskapsrådet 2017). Studenterna samlade in samtyckesblanketterna från respondenterna innan intervjuerna genomfördes. Informationsbrevet som skickades ut innehöll information kring studiens syfte samt i vilken utsträckning andra människor kommer att kunna ta del av studien (se Bilaga 1.). De svar som gavs av respondenterna användes enbart i den här studien och inte i något annat syfte, vilket respondenterna även informerades om. I studien framgår det inte vilka förskolor eller förskollärare som deltog eftersom respondenternas anonymitet prioriterades. Det inspelade ljudmaterialet raderades efter att transkriberingen genomfördes. Samtyckesblanketterna klipptes sönder och slängdes efter att intervjuerna var

genomförda. Utöver samtyckesblanketterna samlades inga andra personuppgifter in. Studenterna registrerade studien på Högskolan Kristianstad i enlighet med lagen om personuppgifter, även kallad GDPR.

4.7 Metodkritik

Valet att utgå från en kvalitativ ansats samt att använda intervju som insamlingsmetod var relevant för studien. Frågeställningens utformning och formulering krävde att respondenterna gavs möjligheten att dela med sig av sina åsikter. Om en annan insamlingsmetod hade valts, exempelvis observation, så hade forskollärarnas egna tankar inte synliggjorts utan i stället vad de gör. Även valet att använda semi-strukturerade intervjuer fungerade bra i relation till frågeställningen. Det flexibla utrymme som finns i en sådan metod behövdes för att kunna ställa viktiga följdfrågor till respondenterna. I helt strukturerade intervjuer finns inte samma möjlighet till att ställa spontana frågor, en del av studiens resultat hade kanske försvunnit om en sådan metod i stället hade använts.

Studenterna räknade med att fler forskollärare skulle vara intresserade av att delta i studien. När endast sju forskollärare samtyckte till att delta så upplevde studenterna en känsla av chock och rädsla över att de inte skulle få ihop tillräckligt med deltagare. Därför bokades intervjuer in med samtliga sju forskollärare för att försäkra sig om att ett eventuellt bortfall inte skulle ställa till ytterligare problem. Det blev inget bortfall och samtliga sju deltog i studien. Att det blev sju i stället för sex respondenter påverkade resultatet främst genom att det blev mer datamaterial och att det då tog längre tid att analysera. Det datamaterial som samlades in var väldigt omfattande och det blev mycket att bearbeta. Studenterna analyserade materialet grundligt och från olika perspektiv för att få ett så sanningsenligt resultat som möjligt. Analysprocessen tog dubbelt så lång tid än vad studenterna räknade med. De svar som forskollärarna gav innehöll relevant information och det blev därför svårt att begränsa vad som skulle presenteras.

Genom hela studiens gång så försökte studenterna att anta ett objektivt perspektiv. Alla människor utgår dock från en värld- och människosyn som är svår att frångå, något som studenterna kände av vid analys av studiens datamaterial. Studenterna påverkade resultatet när de valde vilket datamaterial som skulle presenteras. Det är svårt att avgöra om studenterna påverkade resultatet på andra sätt men en medvetenhet finns kring att det aldrig går att vara fullständigt objektiv i en bedömning. Studenterna gjorde ett försök till att analysera hur

objektiva de var vid intervjuerna genom att lyssna på ljudinspelningarna i efterhand men även ett sådant analysförsök går inte att studera helt objektivt.

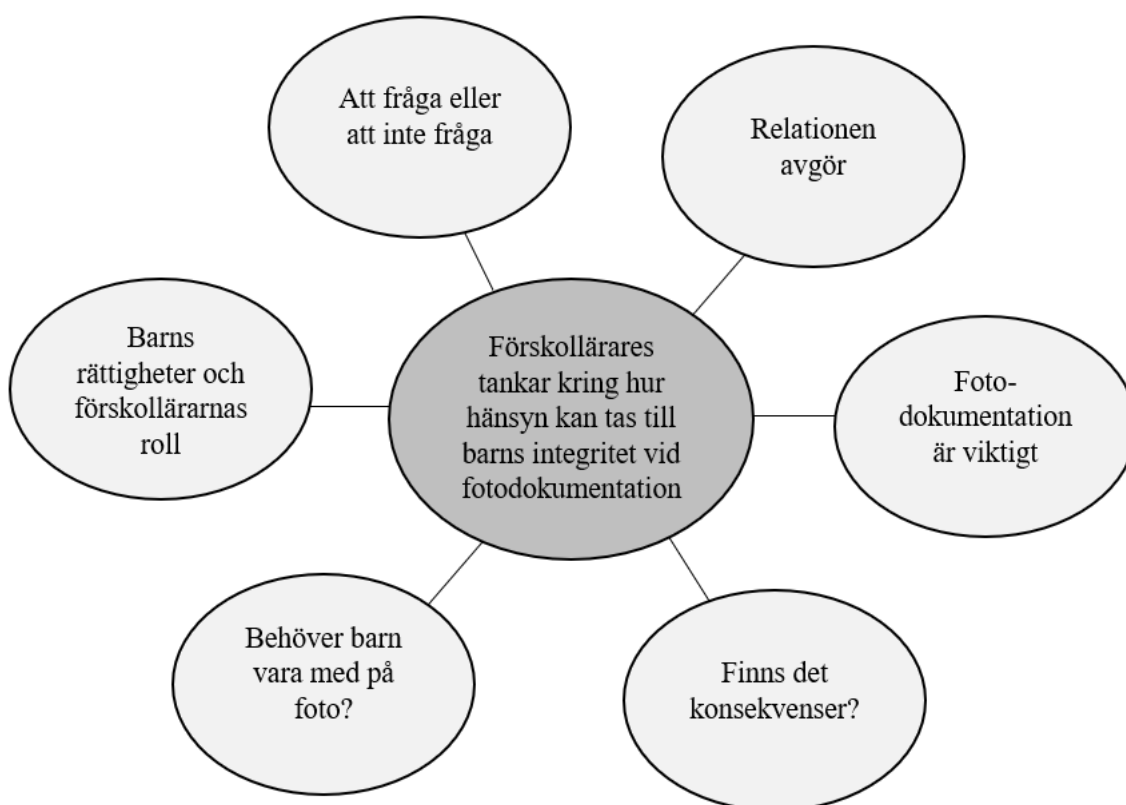
Ett dilemma som studenterna reflekterade över redan efter första intervjutillfället var frågornas ordningsföljd. Det var tänkt att frågorna gradvis skulle närma sig studenternas frågeställning. Respondenterna svarade dock på några frågor innan de ens var ställda. Flera av respondenterna uttryckte även att de upplevde att frågorna var väldigt lika och gick in i varandra. Det var ett medvetet val av studenterna att skriva frågorna på liknande sätt för att på så sätt närma sig studiens frågeställning från olika håll. Det är svårt att i efterhand avgöra om resultatet påverkades av frågornas utformning men det är något att fundera över.

Vid granskning av kvalitativ forsknings pålitlighet krävs det att forskare synliggör vilka tillvägagångssätt som har använts samt tydligt beskriver vilka beslut som har tagits för att komma fram till resultatet. När sådan forsknings trovärdighet granskas går det inte att ge några garantier för att forskningen helt stämmer överens med verkligheten. I stället blir det en bedömning av om forskningen med rimlig sannolikhet är exakt och träffsäker (Denscombe 2016).

Studenterna strävade efter att vara så transparenta som möjligt i redogörandet av hur studien gick till för att på så vis förstärka studiens pålitlighet. De val som gjordes beskrevs utförligt för att ge läsaren en så tydlig bild som möjligt. För att stärka studiens trovärdighet så transkriberades allt insamlat ljudmaterial. Genom att respondenternas exakta svar skrevs ner fick studenterna vid analysprocessen en mer noggrann bild av hur respondenterna svarade. I resultatet presenteras flera citat som stöd för vad forskollärarna svarade, något som görs för att förstärka det som beskrivs. Läsare ges möjlighet att bedöma studiens trovärdighet och själva avgöra om de anser att resultatet är rimligt.

5. Resultat

Studiens frågeställning är: hur tänker förskollärare kring hur hänsyn kan tas till barns integritet vid situationer där fotodokumentation görs? Utifrån analys av allt insamlat datamaterial skapades sex kategorier som tillsammans svarar på frågeställningen. Många mönster blev synliga vid analysen. För att resultatet skulle kunna presenteras i sin helhet så skapades underrubriker till varje kategori. De citat som presenteras i resultatet är från de intervjuade förskollärarna. Nedan presenteras de sex kategorierna.

Figur 1. En överblick över resultatets sex kategorier

5.1 Att fråga eller att inte fråga

I frågan om att ta hänsyn till barns integritet vid fotodokumentation synliggjordes vikten av att fråga barn om de vill bli fotograferade. Förskollärarna beskrev olika tankar om tillvägagångssättet för att ställa frågan men samtliga lyfte det som en viktig aspekt av att ta hänsyn. Nedan presenteras tre underrubriker.

5.1.1 Vad bör göras?

Förskollärarna uttryckte tankar och åsikter som innebär att lyssna på barn och acceptera barns beslut samt att det beslutet kan ändras. Flera av förskollärarna poängterade att barn inte ska tvingas delta samt att ingen negativitet ska riktas mot de barn som väljer att inte delta. Vidare lyfte några av förskollärarna även att barn måste få bestämma själva om de vill delta i fotodokumentation eller inte.

5.1.2 Vad görs?

Förskollärarna uttryckte sig olika gällande att fråga barn om de vill delta i foto. Några berättade att de frågar barnen för det mesta, andra sa att de endast frågar ibland men ofta nog tar det för givet att barnen vill. Det fanns även förskollärare som uttryckte att de inte aktivt frågar barnen varje gång de fotar. Samtliga förskollärare poängterade dock att frågan om barns medverkan i fotografier först ställs till föräldrarna som, om de godkänner, får skriva på ett samtyckeskontrakt i samband med inskolning. En förskollärare sa ”vi får ju inte fotografera några barn där föräldrarna till exempel inte har skrivit på en blankett att de får bli fotograferade.”

5.1.3 Kommunikationsmetoder

Samtliga förskollärare berättade att de läser av barns kroppsspråk och ansiktsuttryck för att avgöra om de vill delta i fotodokumentation eller inte. De förklarade att om barn vrider bort huvudet eller går bort från situationen som fotas så vill de förmodligen inte vara med. En förskollärare berättade:

Vi använder ju oss mycket av kroppsspråk och minspel så det kan man ju oftast se på vissa att, blir de helt tysta så är det ju inte ett ja heller. Tystnad är inte ja, man får liksom läsa av barnet och inte bara ta liksom vad säger de.

Tecken, koder och bilder beskrivs av några av förskollärarna som hjälpmedel i att kommunicera med barn. Flera av förskollärarna uttryckte svårigheter att kommunicera utan det verbala

språket samt att svårigheter ökar med de yngsta barnen och att de är ännu sämre på att fråga dem om lov.

5.2 Relationen avgör

Förskollärarna kopplade samman begreppen samtycke, självbestämmande och integritet. De betonade även vikten av att ha en god relation till barn för att kunna ta hänsyn till barns integritet vid fotodokumentation. Nedan presenteras två underrubriker.

5.2.1 Begreppsbeskrivning

I analysen visade förskollärarnas svar att de har lika uppfattning av begreppet integritet. De beskrev integritet som rätten till sin kropp, sina åsikter och sina val. Rätten till det egna jaget och att inte kränkas. Förskollärarna berättade även att de anser att alla människor har integritet som är olika starkt eftersom alla har olika behov. I svaren som gavs betonades även respekt för andra människor och deras gränser. En förskollärare uttryckte det som att integritet är ett skydd. En annan sa:

Du måste känna av och lyssna och vara med så man inte klampar på, det känner jag att integritet är.

Till skillnad från integritet så kretsade beskrivningen av begreppet samtycke främst till att säga ja eller nej till ett förslag och att gemensamt komma överens om något. Begreppet självbestämmande beskrevs främst som en rättighet där barn har rätt att få bestämma själva över sina val, tankar och åsikter. Flera av förskollärarna betonade dock att barn av olika anledningar inte kan bestämma vissa saker, en sa till exempel:

Självbestämmande, att man har möjlighet att påverka och bestämma. Fast det betyder ju inte för mig att jag får göra som jag vill alltid. Det är många som vill ha självbestämmande och då måste man ju komma överens.

5.2.2 Relationens betydelse

I de flesta av förskollärarnas svar framgår det att en god relation till barn är av vikt. Att känna barn är dels en förutsättning för att veta vart gränsen till deras integritet går samt vilka behov som finns. En förskollärare sa:

Man vill lära känna barnen, att vi har en relation till varandra så jag kan läsa av när du känner dig obekvämt eller när du är bekväm i en situation.

I förskollärarnas svar framgår det även att en relation mellan pedagoger och barn krävs för att pedagoger ska kunna läsa av och kommunicera med barn gällande barns deltagande i fotodokumentation. Flera av förskollärarna poängterade att det dröjer innan de tar fram kameran under inskolning för att de först ska lära känna barnet.

5.3 Fotodokumentation är viktigt

I relation till hur förskollärare tänker att hänsyn kan tas till barns integritet vid fotodokumentation lyfte förskollärarna vikten av att fotodokumentation görs. De beskrev även när foto tas, vad som fokuseras samt vilken plats fotodokumentation har i verksamheten. Av förskollärarnas allmänna beskrivning går det även att utläsa hur hänsyn tas till barns integritet. Nedan presenteras tre underrubriker.

5.3.1 Kamerans plats

Samtliga förskollärare berättade att fotodokumentation är en naturlig del av deras verksamhet. Majoriteten beskrev även att de upplever att barn är vana vid kameran, att många foton tas samt att kameran ofta är framme.

Det är en del av vardagen att bara dokumentera allting hemma och här och liksom överallt egentligen och barnen är de som exponeras nästan mest.

De svar som förskollärarna gav visade att många situationer i verksamheten fotodokumenteras. Förskollärarna beskrev på olika sätt planerade aktiviteter såväl som spontana vardagssituationer där fotografi används för att dokumentera. Flera av förskollärarna berättade exempelvis att kameran är framme vid barns lek, vid samling samt när de är på utflykt i skogen. Förskollärarna poängterade att de fotograferar vad verksamheten erbjuder barn.

5.3.2 Vad foto används till

Förskollärarna berättade att fotodokumentation används på flera olika sätt i verksamheterna, samtliga förskollärare lyfte fram Facebook som en plats där många foton delas. Facebook beskrevs som en kommunikationsplats med föräldrar där de kan få ta del av barns vardag genom bland annat foto. Vidare beskrev flera förskollärare dokumentationsvägg, digital fotoram och hyllbilder som exempel på vad fotodokumentation används till. De flesta av förskollärarna poängterade att fotografier tittas på i efterhand tillsammans med barn såväl som kollegor för att reflektera över och minnas en situation.

Vi sätter upp det på vår dokumentationsvägg och där står ju barnen ofta och berättar vad som har gjorts idag för sina föräldrar eller återberättar för en kompis. [...] Hela tiden är det den här reflektionsprocessen.

I sina svar uttryckte förskollärarna att de anser att fotodokumentation bidrar med mycket positivt till verksamheten. Flera framhävde det som ett sätt för pedagoger att visa upp samt utvärdera och utveckla sin verksamhet. En förskollärare berättade även att fotodokumentation kan användas för att ge föräldrar inblick i verksamheten samt som metod för att visa barn deras utveckling.

5.3.3 Vart fokus ligger

I de svar som gavs synliggörs det att förskollärarna anser att fokuset i fotodokumentation främst bör riktas mot aktiviteten i sig. Däremot framgick det av några förskollärare att barn är i fokus vid så kallade porträttbilder som exempelvis tas vid födelsedagar eller för att sättas upp på barns hyllor och i pärmar. Förskollärarna beskrev olika sätt att fotografera en aktivitet där barn är med på bild även om de inte står i fokus. Exempelvis kan barns händer, fötter och ryggar fotograferas för att bevara deras anonymitet. Några förskollärare påpekade att det kan vara svårt att fotografera en aktivitet utan att få med barns ansikte, en sa ”vi sätter en smileys framför ansiktena så man inte ska kunna se vilken det är.” Förskollärarna berättade att bilder som läggs ut på Facebook inte får visa något barns ansikte men att i de fall där fotografier endast används på förskolan så förekommer bilder där barns ansikte syns. En av förskollärarna berättade att barns anonymitet i ett foto bestäms utifrån vad bilden ska användas till. Några av förskollärarna uttryckte att de tycker att de går miste om barns känslor när de inte får fotografera barns ansikte.

Barnets glädje som bara syns genom ögonbrynshöjning eller uppspärrade ögon, eller liksom ja ansiktsuttryck är svårt att få med när man bara ser ryggen eller där man fotar ett par stövlar.

5.4 Finns det konsekvenser?

Som en del av diskussionen kring att ta hänsyn till barns integritet vid fotodokumentation gav förskollärarna sina åsikter om eventuella konsekvenser såväl som deras åsikter om barns känslor av att bli fotograferade. Nedan presenteras två underrubriker.

5.4.1 Att fotografera barn

Majoriteten av förskollärarna berättade att de inte upplever några problem gällande fotografering av barn. De konstaterade i sina svar att barn vanligtvis är entusiastiska över att bli fotograferade och att det ofta sker på barns initiativ genom att de ställer sig framför kameran.

Jag har aldrig varit med om något barn som inte vill bli fotat. Våra barn älskar att bli fotade, de trängs framför kameran.

En av förskollärarna berättade dock att hen har märkt att många barn tycker att det är obekvämt att någon tar kort på dem och att sådant går att se på barn.

5.4.2 Vems ansvar?

Några av förskollärarna poängterade att det är mycket begärt av barn att de ska förstå eventuella konsekvenser av fotodokumentation. Flera förskollärare uttryckte att de anser att dokumentation är pedagogers uppdrag och att det därför är pedagoger som måste tänka långsiktigt på de konsekvenser fotografering kan ge. Vidare uppgav några förskollärare att inga kränkande eller känsliga situationer fotograferas i verksamheten. En berättade att de fotografier som tas är oskyldiga och att de moment som fotograferas inte riktigt kan dras till en konsekvens på det sättet. En annan förskollärare sa:

Ja, vi dokumenterar ju inte något som är känsligt till att börja med. [...] Så att det vi dokumenterar det är ju inget som kan skada barnet i framtiden.

Några av förskollärarna svarade att bilderna endast finns i ett begränsat område, det vill säga på förskolan eller i en sluten Facebook-grupp. De berättade även att endast föräldrar, barn och personal får ta del av de bilder som läggs ut. En förskollärare jämförde sina egna känslor vid fotografering med hur barn kan tänkas känna och sa:

Kan man känna så starkt, det är klart man kan känna så starkt som barn också. Att man förstår att det är pinsamt för det är min kropp. Det är jag. Det är min rätt, det är inte din rätt att exponera min kropp på det sättet. Så att, man måste tänka konsekvenser framåt, absolut.

5.5 Behöver barn vara med på foto?

Förskollärarna berättade hur de vanligtvis fotograferar och för vem det görs. De svar som förskollärarna gav kan kopplas till om det tas hänsyn till barns integritet eller inte. Nedan presenteras två underrubriker.

5.5.1 För vem och hur

Flera av förskollärarna berättade att fotografier kan tas för barns skull, de berättade även att det är vanligt förekommande att barn i förskolan ber dem att fotografera någonting som de har skapat eller något de leker.

Om någon vill att vi ska ta kort på någonting så gör vi det. Kanske inte alltid för att ibland så kan det ju gå lite inflation i det med. Vi kan ju inte bara, det ska ju liksom vara något extra. Sen kan det ju vara extra för barnet men man kan ju få uppmärksamhet på något annat sätt, allting behöver ju inte fotograferas heller.

Majoriteten av förskollärarna berättade att det inte bara är de som står bakom kameran utan att barn själva ibland får fotografera verksamheten och varandra. Några av förskollärarna uppgav att det finns fler sätt att dokumentera på när fotodokumentation av olika anledningar inte är aktuellt. Att barn kan rita eller att pedagoger kan skriva ned vad barn säger gavs av förskollärarna som några exempel. Flera av förskollärarna betonade vikten av att fotodokumentation fokuserar på verksamheten och inte på barnen i sig. En av förskollärarna lyfte barns rättigheter i relation till fotodokumentation och sa att:

Vi behöver utvärdera varför vi tar kort, är det en del av dokumentationen? Vad är pedagogisk dokumentation? Är det till för barnen, är det till för oss eller är det till för föräldrarna? För då får vi ju tänka om.

5.5.2 Förskollärarnas tankar

Samtliga förskollärare diskuterade om det reflektionsarbete som görs tillsammans med barn utifrån ett taget foto påverkas av om barn är med på bilden eller inte. De resonerade kring om det gör någon skillnad för reflektionen om enbart aktiviteten fotograferas där varken barns ansikte eller kroppsdelar syns. Några av förskollärarna berättade att de tror att det inte behöver göra någon större skillnad och att barn kommer ihåg att de har varit med och gjort saker.

Om barnet inte kommer ihåg så försöker man hänga upp reflektionen på andra saker så att de liksom kommer igång med sin tankeverksamhet. Så jag tror nog att om vi bara är duktiga och skärpta där så kan vi få lika bra diskussioner.

Majoriteten av förskollärarna uttryckte dock att de tror att det gör skillnad om barn är med på foto eller inte och att det är svårare för barn att relatera till ett foto som enbart visar en aktivitet. De berättade att de upplever att barn pratar mer om de själva är med på bilden samt att engagemanget i barn stärks när de får se sig själva och vad de kan.

5.6 Barns rättigheter och förskollärarnas roll

Förskollärarna delgav tankar som visar att de är medvetna om att det finns mycket att ta hänsyn till vid fotodokumentation av barn och att det är ett komplext ämne. Genom de tankar och åsikter som förskollärarna uttryckte synliggörs olika aspekter som kan dras till barns integritet vid fotodokumentation. Nedan presenteras två underrubriker.

5.6.1 Rättigheter – en självklarhet?

Samtliga förskollärare poängterade att barns rättigheter är viktigt i förskolan och att barn har många rättigheter. En sa ”däremot tror jag att barns rättigheter behöver förtydligas rätt mycket vad som gäller så att det verkligen blir svart på vitt och inte sådär lulligt.” Förskollärarna kopplade bland annat barns rättigheter till integritet, respekt och rätten att bli lyssnad till. En av förskollärarna påpekade att det är ett eget ansvar att vara insatt i ämnet och att det är viktigt att pedagoger blir mer uppdaterade. Samma förskollärare uttryckte även att:

Vi har ju också läst att barnkonventionen kommer nu, alltså att det blir mer fokus på den. Så då hoppas jag verkligen att rektorerna också tar det till sig och skaffar hit mera utbildningar för oss kring det.

Flera av förskollärarna uppgav att barns rättigheter kan vara komplicerat och att det inte alltid är lätt att verkställa dem i förskolan. En förskollärare berättade att barns rättigheter ibland hamnar i andra hand när pedagoger försöker bevisa för föräldrar att deras barn har det bra i verksamheten och att de är trygga. Förskolläraren sa att hen tror att det är vanligt att pedagoger tänker så i stället för att barnen och deras rättigheter hamnar i första hand. I relation till barns rättigheter uttryckte en annan förskollärare att:

Säger man nej att man inte vill någonting så är det så men sen så samtidigt, ibland så behöver ju en del barn övertalas att våga. Gränsen mellan att utmana och låta barn vara måste man känna av.

5.6.2 Förskollärarnas reflektioner

I samtliga intervjuer spekulerade förskollärarna på olika sätt kring sin roll vid situationer där fotodokumentation görs. Flera av förskollärarna uttryckte att de såg nya perspektiv som de inte hade tänkt på tidigare. I de svar som gavs berättade en av förskollärarna att det är viktigt att pedagoger inte tror att deras verksamhet är perfekt eller att allting görs på rätt sätt, hen sa ”tittar man från andra vinklar så kanske det är saker som vi behöver tänka efter lite på.” Några av förskollärarna uttryckte tankar gällande barns samtycke vid fotografering. En av förskollärarna

funderade kring det samtyckeskontrakt som endast föräldrar får ta del av och menade att det hade varit kul att låta barnen ta del av kontraktet. En annan reflekterade över om de borde ställa fler frågor till barn om det är okej att de fotograferar dem och sa ”det kanske är så att man skulle göra det, ingen aning.” Två av förskollärarna uttryckte tankar om relationen mellan barn och vuxna. Den ena berättade att hen upplever det som att det ofta är svårt för barn att säga nej till vuxna men att det är viktigt att de ska kunna göra det. Den andra sa:

Just i den här pedagog-barn relationen så har ju jag ett övertag där för jag är pedagog. Jag har en annan auktoritet och det måste man värna om, liksom respekten för den här lilla individen.

5.7 Sammanfattande analys av resultat

Vid analys av datamaterialet framgår det att förskollärarna uttryckte lika tankar gällande vad de anser är viktigt att tänka på vid fotodokumentation av barn. Samtliga förskollärare betonade vikten av att fråga barn om lov, att lyssna på dem samt att acceptera deras beslut. Förskollärarna lyfte även betydelsen av att läsa av barn och deras kroppsspråk. James och Prouts (1990 se Johansson 2016, s. 79) tankar om att barn kan ses som human being synliggörs här. De menar att barn som human being ses som medmänniskor med samma värde som vuxna och har samma rätt att uttrycka sina åsikter. En jämförelse mellan förskollärarnas svar visar dock att det finns skillnader i vad några av förskollärarna anser bör göras och vad de sa att de faktiskt gör. Olikheterna blir synliga i förskollärarnas svar gällande om att verbalt fråga barn om lov att fotografera dem. Några av förskollärarna berättade att de brukar fråga barnen men inte alltid. Andra förskollärare sa att de frågar barnen ibland medan ytterligare andra berättade att de inte aktivt frågar barnen. I de fall där förskollärarna inte frågar barnen kan en syn på barn som human becoming träda fram. James och Prout (1990 se Johansson 2016, s. 79) skriver att human becoming innebär att barn ses som ofullständiga vuxna.

Förskollärarna berättade att det först och främst är föräldrar som lämnar samtycke till fotografering av barn. Det framgick även att i de fall där föräldrar inte ger sitt samtycke så fotograferar förskollärarna inte barnen. Några av förskollärarna berättade att barnen hamnar i andra hand i frågan om att ge samtycke eftersom föräldrarna tillfrågas först. De möjligheter barn har till att ge sitt samtycke kan ställas i relation till vilka rättigheter de har. Förskollärarnas svar visar att de är eniga i att barn har många rättigheter och att det är ett viktigt ämne i förskolan. De är även överens om vilka rättigheter barn har samt att de bör ges möjligheten att

leva efter dem. Det framgår dock av förskollärarnas svar att barns rättigheter, på liknande sätt som vid samtyckesfrågan, inte alltid sätts i första hand. I sina svar uttryckte dock förskollärarna en medvetenhet kring att de inte alltid gör som de tänker och önskar. Eftersom förskollärarna uttryckte hur viktigt det är att barn har rättigheter men även berättade att det är föräldrar som tar samtyckesbeslutet åt dem så kan synen på barn som både human being och human becoming placeras här. Både Bae (2009) och Johansson (2016) menar att barn ses som kompetenta och självständiga men samtidigt beroende av att vuxna tar beslut åt dem.

Samtliga förskollärare uttryckte sig om integritet och berättade att det är något som alla människor har. Några av dem beskrev även att integritet är olika starkt och skiljer sig från individ till individ. Enligt Aspelin (2018) syftar relationskompetens till förbindelser mellan människor där en individ får en annan att stärkas och där det finns potential för positiva konsekvenser. Några av förskollärarna berättade i sina svar att det är viktigt att känna barn för att veta vart deras individuella gräns till integritet går. Förbindelsen mellan förskollärare och barn blir synligt. Utifrån relationskompetens kan förskollärarna stärka barns integritet vilket skulle kunna medföra positiva konsekvenser för barn i nuet såväl som för framtiden. Majoriteten av förskollärarna berättade att en god relation mellan pedagog och barn är en förutsättning för att kunna läsa av barn i allmänhet såväl som i situationer där fotodokumentation sker. Vid bearbetning av allt insamlat material synliggörs det i förskollärarnas svar att de värnar om relationer. Det förskollärarna säger bör göras stämmer i det här fallet överens med vad de säger att de gör. Aspelins (2013) beskrivning av relationell pedagogik där relationer står i centrum för de möten som sker blir synligt i förskollärarnas svar när de betonar vikten av en pedagog-barn relation som en förutsättning för att kunna läsa av barn.

Förskollärarna beskrev att fotodokumentation används på många olika sätt, att det är en del av verksamheten samt att kameran är framme i många olika situationer. Förskollärarna uttryckte sig positivt om fotodokumentation och vad det kan bidra till. Olika sätt att fotografera barn beskrevs av förskollärarna men de flesta poängterade att det är aktiviteten i sig som bör vara i fokus på foto och inte barnen. Buber (1990a/1923 se Aspelin 2018, s. 27) beskriver en världsbild inom det relationella perspektivet som innebär att människor har två *jag* i samspel med andra människor. Aspelin (2018) menar att världen och människan är sammankopplade

inom det relationella perspektivet. Av förskollärarnas beskrivning går det att fundera över vilket *jag* som träder fram hos dem. Beroende av vilket perspektiv de antar kan barn och verksamhetens uppdrag förstås på olika sätt i relation till världen. Några av förskollärarna lyfte även andra sätt att dokumentera verksamheten på utöver fotografering. Majoriteten av förskollärarna berättade att de upplever det som att barn tycker om att bli fotograferade i förskolan. Det fanns dock en som betonade att barn inte alltid tycker om det och att de kan vara obekväma. I förskollärarnas svar synliggörs en bild av att barn ses som kompetenta, deras upplevelser tas på allvar även om det är förskollärarna som tolkar dem. James & Prout (1990 se Johansson 2016, s. 79) menar att synsättet på barn som kompetenta innebär att de är fullständiga, värdefulla och kapabla oavsett verbal eller kroppslig förmåga.

De flesta av förskollärarna berättade att de upplever att barn samtalar mer kring fotografier som de själva är med i. De berättade att de upplever att barns engagemang kring foton inte är lika stort om de endast visar en skapelse eller aktivitet. Det fanns dock några förskollärare som hävdade att barn kan vara lika entusiastiska samt relatera till och samtala om foton även om de inte är med i dem. En tydlig skillnad framträder av förskollärarnas svar. Aspelins (2018) beskrivning av mellanmännsliga relationer blir synligt i de svar som ges. Vidare skriver han att människor alltid påverkas av varandra när de träffas, oavsett om de vill det eller inte. Förskollärarna berättade om de upplever att barns engagemang förändras om de är med på foto. Utifrån begreppet mellanmännsliga relationer blir det dock viktigt att fundera över på vilket sätt förskollärarna påverkar barnen.

Utifrån de svar som gavs visade några av förskollärarna på en medvetenhet gällande den maktposition de har över barn. De poängterade att respekt för den lite mindre individen är ytterst viktigt. Majoriteten av förskollärarna berättade att de inte fotograferar barn i några känsliga eller kränkande situationer. Biesta (2004) poängterar vikten av att ett mellanrum, så kallat gap, mellan pedagog och barn är en förutsättning för lärande och att det skulle vara ett misstag att försöka stänga gapet. Den maktfördelning som blir synlig i några av förskollärarnas svar kan beskrivas som att det äger rum i gapet mellan pedagog och barn. Att gapet, det vill säga relationen mellan individerna, är viktigt och behöver finnas där är en självklarhet. Hur samspelet i gapet fördelas mellan pedagog och barn blir dock aktuellt att fundera över utifrån förskollärarnas tankar gällande den maktposition de har över barn.

6. Diskussion

Studiens frågeställning är att studera hur förskollärare tänker kring hur hänsyn kan tas till barns integritet vid situationer där fotodokumentation görs. Som svar så redovisas sex kategorier i resultatdelen. Följande diskussion görs med utgångspunkt från resultatet som ställs i relation till tidigare forskning.

I resultatet framgår det att förskollärarna anser att en god relation till barn är viktigt för att veta var deras gräns för integritet går. Förskollärarna berättade även att inga situationer fotograferas som kan anses kränkande för barn. I frågan om barns integritet vid fotodokumentation blir det dock aktuellt att fundera över vem det är som bestämmer vart gränsen går för någon annans integritet och vem det är som bestämmer vad som utgör en känslig eller kränkande situation. Enligt Johansson (2005) kan det vara svårt för barn att sätta gränser för vart den personliga integriteten går och hon menar även att gränsen kan förändras. Vidare skriver hon att vuxna ibland saknar lyhördhet för när de kränker barns integritet. När författarens synpunkter jämförs med förskollärarnas svar går det att problematisera om det kan vara så att en del situationer faktiskt kan upplevas som kränkande för barn, men att de missas av förskollärarna eftersom olika perspektiv antas som kan påverka hur lyhörda de är gentemot barn.

Förskollärarna betonade respekt för barn och deras rättigheter som en del av barns integritet. Johansson (2005) skriver att det är pedagogers ansvar att respektera, skydda samt försvara barns integritet och rättigheter. Med utgångspunkt från författarens tankar och de rättigheter som går att läsa i resultatet framgår det tydligt att det är aspekter som är viktigt att tänka på för att ta hänsyn till barns integritet vid fotodokumentation. Johansson et al. (2016) samt Johansson (2005) beskriver hur integritet kan kopplas till och ses ur ett maktperspektiv. Enligt författarna kan pedagogers ansvar, som beskrivs ovan, övergå till ett maktutövande där pedagoger i stället begränsar barns rättigheter. Det framgår i några av förskollärarnas svar att de inte alltid aktivt frågar barnen om de vill vara med på foto. Barns rättighet att verbalt uttrycka om de vill vara med eller inte kan ses som begränsad av förskollärarna. Emilsson och Pramling Samuelsson (2012) såväl som Elfström Pettersson (2015) skriver att maktperspektivet kan bli synligt genom att pedagoger bestämmer vad som får stå i fokus vid dokumentation samt i vilken utsträckning barn ges möjlighet att delta. Det framgår dock av resultatet att två förskollärare är medvetna om det maktförhållande som finns mellan barn och pedagog. Lindgren (2012) skriver att vuxna

måste avstå från makt för att ett likvärdigt möte med barn ska kunna vara möjligt. Utifrån författarens påstående går det att konstatera att det krävs en medvetenhet hos pedagoger om att det finns ett maktperspektiv för att de överhuvudtaget ska kunna ta avstånd från det. Att några av förskollärarna uttryckte medvetenhet om maktfördelningen kan ses som ett första steg i rätt riktning.

Förskollärarna beskrev att fotodokumentation bland annat kan användas till reflektionsarbete för att utveckla och utvärdera verksamheten. De lyfte det som något positivt. Även Lindgren (2012) menar att dokumentation kan bidra till positiva aspekter som att utveckla yrkesrollen samt verksamheten. Vidare betonar Mereweather (2018) fler positiva aspekter med pedagogisk dokumentation där det bland annat lyfts som ett sätt att lyssna på barn. De svar som förskollärarna gav gällande vikten av att lyssna på barn vid fotodokumentation stämmer överens med Mereweathers (2018) åsikt. I resultatet framgår det även att fotodokumentation används som ett sätt att kommunicera med föräldrar, något som görs genom att foton läggs ut i en sluten Facebook-grupp. I sina svar poängterade förskollärarna vikten av barns anonymitet på foton som läggs ut på Facebook. Några berättade att de exempelvis döljer barns ansikte på foton innan de läggs ut. Det framgår dock i några av förskollärarnas svar att de inte fäster så stor vikt vid eventuella konsekvenser som kan följa med fotografering av barn då de aldrig lägger ut något som någon annan kan ta del av. En konflikt blir synlig i några av förskollärarnas svar då de först betonar vikten av barns anonymitet i foton som läggs ut men samtidigt uttrycker att Facebook-gruppen ändå är sluten. Att fotografierna ändå görs anonyma kan förstås som att förskollärarna är medvetna om att Facebook inte är helt privat och att de inte kan garantera att foton sprids trots en sluten grupp.

Förskollärarna beskrev kameran som en naturlig del av förskolans verksamhet. Vidare beskrev förskollärarna även att fotodokumentationens främsta fokus inte är barnen i sig utan i stället de aktiviteter som görs i verksamheten. Lindgren (2012) såväl som Lindgren och Sparrman (2003) ställer frågan hur dokumentation kan komma att påverka barn. De ställer sig kritiska till att utvärdera sig själva inför andra samt vilka konsekvenser det kan föra med sig för barn. Det framgår av förskollärarnas svar att de flesta tror att barn upplever fotografering som något positivt, de berättar att barn ofta spejar framför kameran. Av förskollärarnas svar framgår endast vad de tror att barn känner. Vad som stämmer överens med barns riktiga känslor är rent

spekulativt och inte något som den här studien kan svara på. Det går dock att fundera över om kamerans ständiga närvaro i verksamheten gör någon påverkan på om foto ses som ett naturligt eller jobbigt inslag. I likhet med de tankar som beskrivs ovan av Lindgren (2012) och Lindgren Sparrman (2003) blir det även aktuellt att fundera över vad som händer med barns självbild den dagen de inte spexar framför kameran.

Vid fotodokumentation riskerar barn att bli studieobjekt som endast tittas på och kommenteras via en skärm. För att undvika en sådan situation krävs det en medvetenhet hos pedagoger gällande sin egen barnsyn samt hur den kan påverka deras handlande (Emilson & Pramling Samuelsson 2012; Lindgren 2012). Även Johansson (2005) skriver att pedagogers syn på barn påverkar hur de agerar. I resultatet betonas vikten av att läsa av barn. En förskollärare berättade att tystnad inte betyder ja. Vidare framgick det av några förskollärare att de inte fotograferar nya barn utan att först bygga en relation till dem. Vid jämförelse av förskollärarnas svar synliggörs en barnsyn där barn respekteras och där deras åsikter värdesätts.

Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) skriver att barn måste få uttrycka sina åsikter och fatta beslut och att barn har rätt till självbestämmande. De menar dock att det kan vara svårt för pedagoger att bedöma i vilken utsträckning barn ska kunna bestämma. I resultatet betonas vikten av barns självbestämmande som en del av integritet och som något för pedagoger att ta hänsyn till. Det framgår dock av förskollärarnas svar att barn inte kan bestämma allt även om det gäller beslut som berör dem. Enligt Johansson et al. (2016) har barn rätt till att bli respekterade och göra val som berör de själva, författarna kopplar barns individuella rättigheter till integritet. Av förskollärarnas svar framgår det att de anser att barn har rätt att ta egna beslut, att själva bestämma samt att de har rätt att bli tillfrågade om de vill vara med på foto. Likt Johansson et al. (2016) så betonade förskollärarna att barns rättigheter står i relation till integritet. Förskollärarna poängterade även att de anser att barn har rätt att bli lyssnade till men att barns rättigheter ibland hamnar i andra hand. Sheridan och Pramling Samuelsson (2001) poängterar att det är först när barns känslor och åsikter blir tagna på allvar som de kan utveckla en förståelse för att de är respekterade och uppskattade. Med utgångspunkt från tidigare forskning blir det aktuellt att ställa frågan vad som händer med barns självbild om deras rättigheter kommer i andra hand och de nekas att själva bestämma över sådant som rör dem.

För att barns röst ska bli hörd krävs det att det finns lyhörda vuxna som lyssnar på dem och är öppna för nya perspektiv (Emilsson & Pramling Samuelsson 2012; Mereweather 2018; Sheridan & Pramling Samuelsson 2001). I de svar som gavs av förskollärarna och som presenteras i resultatet framgår det att även de anser att pedagoger bör lyssna på barn och att det är en viktig del av barns självbestämmande. Förskollärarna berättade även att en relation till barn är av betydelse för att enklare kunna förstå vad barn menar när de lyfter sina röster.

I resultatet framgår det bland annat att barn måste få bestämma själva om de vill delta i fotodokumentation eller inte. Det framgår dock att några av förskollärarna inte aktivt eller endast ibland frågar barn om de vill delta. Resultatet visar att även om förskollärarna inte alltid frågar barn så poängterar de vikten av att läsa av dem. När pedagoger läser av barn innebär det att de tvingas ta ett beslut och bedöma om de anser att barn vill delta eller inte. Det finns då en risk att pedagoger tar med sina egna tolkningar och önskningar kring barns medverkan i foto, vid en sådan situation kan barns självbestämmande gå förlorat. De svar som förskollärarna gav gällande vad som bör göras vid fotodokumentation av barn förutsätter att barn själva får besluta om de vill vara med eller inte på foto. Det framgår dock av förskollärarnas svar att de ibland frågar barn men att de ofta tar för givet att barn vill vara med på foto. Vid tolkning av förskollärarnas olika svar går det att konstatera att barn som får frågan och tillåts ge ett muntligt svar tillbaka ges möjligheten att själva besluta vad de vill. Även vid de tillfällen där barn aktivt går iväg eller vänder bort sin kropp när kameran tas fram blir det tydligt att det är barns egna val. En sådan situation kräver inte mycket tolkning av pedagoger då barn tydligt visar att de inte vill delta i foto. En problematik blir dock synlig i de fall där barn inte aktivt visar med kroppen om de vill vara med på foto samtidigt som de inte heller blir tillfrågade av pedagoger. I en sådan situation finns det en risk att pedagoger tolkar barns passiva inställning till att de vill vara med. Att det finns en problematik gällande hur pedagoger kan tolka situationer om barns samtycke framgår även från två av förskollärarnas helt skilda svar. Den ena berättade att tystnad inte är ja medan den andra berättade att de ofta tar för givet att barn vill vara med.

Lindgren och Sparrman (2003) diskuterar i vilken utsträckning barn får lov att ge samtycke till deltagande vid dokumentation samt hur länge samtycket gäller. Ovan har barns möjligheter att själva besluta om de vill delta eller inte i fotodokumentation diskuterats med utgångspunkt från resultatet. Hur länge barns samtycke gäller har dock ännu inte diskuterats. Av förskollärarnas

svar framgår det att föräldrar får skriva på ett samtyckeskontrakt i samband med inskolning om de samtycker till att deras barn fotograferas. Förskollärarna berättade att kontraktet gäller för alla de år som barnet är på förskolan, inget nytt kontrakt skrivs för en ny termin. Utifrån beskrivningen av samtyckeskontraktet ges en bild av att föräldrarnas samtycke gäller länge. Det fanns dock förskollärare som berättade att de försöker fråga barn om samtycke till fotografering varje gång det görs. Ur ett sådant perspektiv ges en bild av att samtycke från barn förnyas näst intill varje gång. I resultatet går det att läsa hur en förskollärare spekulerar kring att det hade varit kul om även barn får ta del av samtyckeskontraktet. Även Lindgren och Sparrman (2003) har liknande funderingar och skriver att barn borde ges samma rättigheter när dokumentation genomförs i verksamheten som de vanligtvis ges när forskning bedrivs gällande bland annat samtycke. Genom att anta ett kritiskt förhållningssätt till författarnas uttalande går det dock att fundera över om förskolebarn förstår de rättigheter de har vid dokumentation. Att barn själva ska få bestämma och ge samtycke till att delta i foto är som tidigare nämnts viktigt. Är det dock rimligt att förutsätta att barn förstår vad de ger samtycke om? Om svaret är nej, att barn inte riktigt kan förstå innebörden, är det då etiskt korrekt att fotodokumentera dem?

Att förskollärare ska dokumentera verksamheten är något som tydligt framgår av den här studien så väl som av förskolans läroplan. Enligt Elfström Pettersson (2015) ger förskolans läroplan inga direkta direktiv för hur dokumentation ska göras, något som kan medföra en oro hos pedagoger. I resultatet lyfts fotodokumentation fram på olika sätt och som en betydande del av verksamheten. Det framgår inte av förskollärarnas svar om de känner en oro kring uppdraget, tvärt om, de flesta poängterade de positiva aspekter som finns av fotodokumentation. I förskolans läroplan betonas användandet av dokumentation. Det går även att läsa att pedagoger ska granska de utvärderingsmetoder som används utifrån de grundläggande värden som uttrycks i läroplanen (Skolverket 2018 Lpfö 18, s. 18). Det står ingenstans i läroplanen att fotografering av barn är ett krav. När det som skrivs fram i förskolans läroplan gällande dokumentation granskas och ställs i relation till Elfström Petterssons (2015) tankar blir det relevant att fundera över om barn överhuvudtaget behöver fotograferas i verksamheten.

Barnkonventionen fungerar som en utgångspunkt för barns rättigheter i förskolan. I resultatet framgår det av en av förskollärarna att hen är medveten om att det blir mer fokus på barnkonventionen i verksamheten i samband med att den blir lag. Quennerstedt (2015) påpekar

att små barn sällan känner till sina rättigheter. Av resultatet framgår det att även pedagoger kan ha svårigheter att känna till barns rättigheter, en av förskollärarna berättade att det är ett svårtolkat ämne som inte alltid är enkelt. Med utgångspunkt från förskollärarens svar blir Quennerstedts (2015) uttalande rimligt. Hur ska barn kunna känna till sina rättigheter om det är otydligt för pedagoger? Johansson (2005) ifrågasätter de delar i barnkonventionen där det skrivs att barns rättigheter är kopplat till ålder, mognad och kompetens. I resultatet går det inte att utläsa om yngre barn har färre rättigheter än lite äldre barn. En av förskollärarna berättade dock att hen är ännu sämre på att fråga de minsta barnen om samtycke vid fotografering av dem. I resultatet framgår det även att några av förskollärarna anser att det är mycket begärt av barn att de ska förstå eventuella konsekvenser av fotodokumentation. Även om ålder, mognad och kompetens inte nämns i förskollärarnas svar så kan ändå tankarna riktas mot den kritik som Johansson (2005) har mot barnkonventionen. Flera av förskollärarna uttryckte att de upplever att det kan vara svårare att kommunicera med de yngsta barnen.

I tidigare forskning diskuteras barns delaktighet vid dokumentation och det framgår då att delaktighet kan förstås på olika sätt (Alnervik et al. 2018; Elfström Pettersson 2015; Lindgren 2012; Mereweather 2018). Av förskollärarnas svar framgår det att barns delaktighet vid fotodokumentation kan ske på olika sätt. Förskollärarna berättade bland annat att barn själva kan få fotografera och välja hur ett foto ska tas. Det framgår även att fotodokumentation inte alltid är passande och att det då finns fler sätt att dokumentera på. Förskollärarna beskrev även att fokus vid fotografering är själva aktiviteten i sig och inte barnen men att barn för det mesta ändå syns i bild. De flesta poängterade dock att de anser att det gör skillnad för reflektionsarbetet om barn är med på foto. De beskrev att de upplever att barn blir mer delaktiga i samtal när de ser sig själva på foto. Det fanns dock några förskollärare som uttryckte att de inte tror att det behöver göra någon större skillnad om barn är med på foto eller inte. En betonade vikten av skärpta pedagoger för att få fram lika bra diskussioner, en annan menade att barn kommer ihåg ändå. Med utgångspunkt från de skillnader som framgår av förskollärarnas svar kan det vara intressant att fundera över om barn verkligen behöver vara med på foto när det är aktiviteten som står i fokus.

6.1 Slutsats

Syftet med studien var att uppmärksamma hur barns integritet vid fotodokumentation tolkas, respekteras och förstås av förskollärare. Efter noggrann analys av datamaterialet följt av en genomgående diskussion av resultatet dras slutsatsen av att studiens frågeställning inte går att besvara på endast ett sätt. Hur förskollärare tänker kring hur hänsyn kan tas till barns integritet vid situationer där fotodokumentation görs är ett komplext ämnesområde som kräver personliga svar. Integritet är individuellt oavsett om det är barn eller vuxna som studeras och därför går det inte att ge ett generellt svar som representerar alla. I studien har sex olika kategorier presenterats som svar på frågeställningen. Vid närmare granskning av de svar som gavs av förskollärarna har likheter såväl som olikheter synliggjorts vilket förstärker den slutsats som har gjorts kring att ämnet är komplext. Som ett avslutande svar går det att konstatera att förskollärares egna upplevelser av integritet och hur de ser på begreppet även påverkar hur de tänker att de tar hänsyn till barns integritet vid fotodokumentation.

Under studiens gång väcktes många frågor som skulle kunna fungera som utgångspunkt i vidare studier. Den här studien har utgått från förskollärares tankar, som en fortsättning hade det dock varit intressant att veta vad barn känner och tänker kring samma ämne. Är barn genuint glada över att bli fotograferade i förskolan och är det kanske vi vuxna som skapar ett problem som inte finns? Hur känner barn egentligen? I framtiden kan det bli aktuellt att i stället intervjua barn.

Referenslista

Alnervik, K., Öhman, C., Lidén, E. & Nilsson, M. (2018). Barn och vårdhandshavares minnen av deltagande i pedagogisk dokumentation. *Nordisk barnehageforskning*, 17(8), ss. 1-12. <https://doi.org/10.7577/nbf.2342>

Aspelin, J. (2013). Vad är relationell pedagogik? I Jonas Aspelin (red.). *Relationell specialpedagogik – i teori och praktik*. Kristianstad: Kristianstad University Press, ss. 13–25. <http://hkr.diva-portal.org/smash/get/diva2:633608/FULLTEXT01.pdf>

Aspelin, J. (2018). *Lärares relationskompetens: Vad är det? Hur kan den utvecklas?* Stockholm: Liber.

Bae, B. (2009). Children's right to participate – challenges in everyday interactions. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(3), ss. 391–406. <https://doi.org/10.1080/13502930903101594>

Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 3. uppl. Lund: Studentlitteratur.

Elfström Pettersson, K. (2015). Children's participation in preschool documentation practices. *Childhood*, 22(2), ss. 231–247. <https://doi.org/10.1177/0907568213513480>

Eliasson, A. (2013). *Kvantitativ metod från början*. 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Emilson, A. & Pramling Samuelsson, I. (2012). Jakten på det kompetenta barnet. *Nordisk barnehageforskning*, 5(21) ss. 1–16. <https://doi.org/10.7577/nbf.476>

Förenta Nationerna (2016). *Barnkonventionen, FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: BRIS. https://www.bris.se/globalassets/pdf/bocker-och-broschyrer/barnkonventionen_-broschyr_bris.pdf

Johansson, E. (2005). Children's Integrity – A Marginalised Right? *International Journal of Early Childhood*, 37(3), ss. 109-124. <https://doi.org/10.1007/BF03168349>

Johansson, E. (2016). *Möten för lärande. Pedagogisk verksamhet för de yngsta barnen i förskolan*. 2 uppl. Stockholm, Skolverket.

- Johansson, E., Emilson, A., Röthle, M., Puroila, A-M., Broström, S. & Einarsdóttir, J. (2016). Individual and Collective Rights Expressed in Educator and Child Interactions in Nordic Preschools. *International Journal of Early Childhood*, 48(2), ss. 209-224.
<https://doi.org/10.1007/s13158-016-0164-2>
- Lindgren, A-L. & Sparman, A. (2003). Om att bli dokumenterad. Etiska aspekter på förskolans arbete om dokumentation. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8(1–2), ss. 59-70.
<https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1199>
- Lindgren, A-L. (2012). Ethical Issues in Pedagogical Documentation: Representations of Children Through Digital Technology. *International Journal of Early Childhood*, 44(3), ss. 327–340. <https://doi.org/10.1007/s13158-012-0074-x>
- Löfdahl, A., Hjalmarsson, M. & Franzén, K. (2014). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. 1 uppl. Stockholm: Liber.
- Merewether, J. (2018). Listening to young children outdoors with pedagogical documentation. *International Journal of Early Years Education*, 26(3), ss. 259-277.
<https://doi.org/10.1080/09669760.2017.1421525>
- Nationalencyklopedin (2019). Integritet. Hämtad 2019-09-18 från:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/integritet>
- Quennerstedt, A. (2015). Young children's enactments of human rights in early childhood education. *International Journal of Early Years Education*, 24(1), ss. 5–18.
<https://doi.org/10.1080/09669760.2015.1096238>
- Sheridan, S. & Pramling Samuelsson, I. (2001). Children's Conceptions of Participation and Influence in Pre-school: a perspective on pedagogical quality. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 2(2), ss. 169-194. <https://doi.org/10.2304/ciec.2001.2.2.4>
- Skolverket (2018). *Läroplan för förskolan Lpfö 18*. Stockholm: Skolverket.
- Svenning, B. (2011). *Vad berättas om mig? Barns rättigheter och möjligheter till inflytande i förskolans dokumentation*. Lund: Studentlitteratur.

Svenska Akademiens ordlista (2015). Samtycke. Hämtad 2019-09-24 från:

<https://svenska.se/saol/?id=2587699&pz=7>

Svensk ordbok (2009). Självbestämmande. Hämtad 2019-09-24 från:

<https://svenska.se/so/?id=46513&pz=7>

Vetenskapsrådet (2017). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Bilagor

Bilaga 1. Informationsbrev

Till pedagoger på Xxxxxx förskola

2019-09-19

Informationsbrev om en kommande studie

Vi är två studenter från Högskolan Kristianstad som under höstterminen 2019 läser sista terminen vid Förskolläraryrket, vi kommer att genomföra en studie som en del av vårt examensarbete. Det här är en förfrågan om du vill delta i studien som kommer att handla om fotodokumentation, barns delaktighet och hur du som pedagog tänker kring ämnet. Förfrågan riktar sig till dig som är utbildad förskollärare och som på ett eller annat sätt använder fotografering som en dokumentationsmetod i verksamheten. Deltagande är frivilligt och du har rätt att avbryta din medverkan när som helst, studien kommer att publiceras i vår examensuppsats.

Intervjuer kommer att göras där du enskilt träffar oss studenter vid ett tillfälle, tidsåtgången för varje intervju beräknas vara mellan 30–60 min. Vi kommer ut till din förskola och genomför intervjun i en av de tillgängliga lokalerna. Det enda vi förväntar oss av dig som deltar är att du svarar på våra frågor så sanningsenligt som möjligt, ingen förberedelse krävs av dig.

Intervjun som du är med i kommer att dokumenteras genom ljudinspelning och därefter transkriberas, det som sägs vid intervjun och därmed det material som samlas in till studien kommer enbart att användas som underlag till examensuppsatsen. Studiens deltagare kommer att kunna ta del av resultatet i den godkända examensuppsatsen genom att den skickas till förskolans rektor, examensuppsatsen kommer även att publiceras på DiVA. Om du önskar ta del av den transkriberade intervjun innan studien är färdig går det bra att kontakta oss.

Intervjun kommer att vara anonym och det som sägs kommer endast vi och vår handledare ta del av. Inspelningen kommer att sparas på ett USB-minne och förvaras på ett säkert ställe, när examensarbetet är publicerat kommer all ljudinspelning att raderas. I studien kommer det inte att avslöjas vilka förskolor som har deltagit, det kommer endast att framgå att studien är genomförd i Blekinge län. Studien kommer att registreras på Högskolan Kristianstad i enlighet med lagen om hantering av personuppgifter (GDPR).

Vi önskar besked om du vill delta senast måndag 23/9 vecka 39, vi kommer att samla in de samtyckesblanketter som har lämnats till rektorn. Obs: se bifogad samtyckesblankett. Vi väljer därefter slumpvis ut tre förskollärare från er förskola som kommer att bli intervjuade.

Intervjuerna kommer att genomföras under v. 40, vi kommer att kontakta dig under v. 39 för att gemensamt bestämma vilken dag och tid som passar dig bäst.

Ni är välkomna att ställa frågor eller komma med funderingar på mejl.

Julia Adenbrant: Julija_92@hotmail.com; Emelie Sjögren: emeliie.93@hotmail.se

Handledare på Högskolan Kristianstad, Katarina Johansson: Katarina.Johansson@hkr.se

Med vänliga hälsningar / Julia Adenbrant och Emelie Sjögren

Bilaga 2. Samtyckesblankett

Till pedagoger på Xxxxxx förskola

2019-09-19

Samtyckesblankett för deltagande av studien gällande fotodokumentation och barns delaktighet

- JA, jag har läst informationen och samtycker till att delta i studien.**

- JA, jag samtycker till att intervjun jag deltar i spelas in med ljudupptagning.**

Deltagarens namnteckning

Deltagarens namnförtydligande

Datum

Bilaga 3. Samtyckesblankett till pilotstudie

Samtyckesblankett för deltagande av pilotstudie inför examensarbete kring
fotodokumentation och barns delaktighet

- JA, jag samtycker till att delta i pilotstudien.**
- JA, jag samtycker till att pilotintervjun jag deltar i spelas in med ljudupptagning.**

Deltagarens namnteckning

Deltagarens namnförtydligande

Datum

Bilaga 4. Inför intervjuer

- Det finns inga rätt eller fel svar. Vi vill ha dina personliga svar på frågorna utifrån dina egna tankar, åsikter eller erfarenheter.
- Ta den tid du behöver att besvara frågorna, känn ingen press eller stress.
- Om du inte förstår någon av frågorna, säg bara till.
- Skulle du vilja avbryta intervjun, säg bara till.
- Vi skulle uppskatta om du inte pratar med någon på förskolan om intervjufrågorna förens alla intervjuer är genomförda (nästa vecka). Tänk på att det du i så fall säger kan komma att påverka andras svar.

Bilaga 5. Intervjufrågor

1. Vilka situationer fotodokumenteras i verksamheten där barnen är framför kameran?
 - Vad händer med dokumentationen efter fotograferingen har gjorts?
2. Barnkonventionen blir lag år 2020 där barns rättigheter lyfts fram, hur tänker du kring barns rättigheter i förskolan?
 - Hur tänker du kring barns rättigheter vid fotodokumentation?
3. Hur skulle du med egna ord definiera begreppet samtycke?
 - Hur skulle du säga att samtycke går till vid fotografering av barn på er avdelning?
 - Vem är det som ger samtycke på er avdelning att barnen ska vara med på fotografi?
4. Hur skulle du säga att ni kommunicerar med barnen på er avdelning gällande om de vill delta i fotodokumentation eller inte?
 - Hur kommunicerar ni med de barn där det verbala språket saknas?
 - Det kan vara svårt att avgöra om barn förstår innebörden av vad dokumentation är och vilka konsekvenser det kan få. Hur ser du på att dokumentera barn utifrån det?
5. Hur skulle du med egna ord definiera begreppet självbestämmande?
 - Hur tänker du kring barns självbestämmande vid fotodokumentation?
6. Hur skulle du med egna ord definiera begreppet integritet?
 - Hur tänker du kring barns integritet i förskolan?
 - Hur tänker du kring barns integritet vid fotodokumentation?
7. Med barns integritet vid fotodokumentation i tankarna, har det någonsin hänt att du har blivit fotograferad när du själv inte har givit ditt samtycke eller varit beredd på det?
 - Om ja, hur kände du dig vid det tillfället?
 - Om nej, hur tror du att du skulle känna dig i en sådan situation?

Bilaga 6. Kodade symboler

S1 = Student 1

S2 = Student 2

F = Förskollärare (följt av det nummer intervjun har t.ex F1-F7).

S12 = båda studenterna

S12F = båda studenterna samt förskolläraren

* = lite skratt ** = mycket skratt *** = gapskratt

* * = skrattar sig igenom en mening

/ = ehh

- = lång paus

+ = mm